

**РОЗДІЛ XI. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ З
КУРСУ «ПСИХОДІАГНОСТИКА» (Т.М. Майстренко)**

**11.1. БАЗОВА МЕТОДИКА ДО КУРСУ «ПСИХОДІАГНОСТИКА»
МЕТОДИКА «МАЛЮНОК СІМ'Ї» (Г.Т. ХОМЕНТАУСКАС)**

Повна назва та автор	Вихідне джерело	Джерела з описом та прикладами застосування
<p>Методика «Малюнок сім'ї» (Г.Т. Хоментаскас)</p>	<p>Хоментаскас Г.Т. <i>Использование детского рисунка для исследования внутрисемейных отношений // Вопросы психологии.-1986.-№1.- С. 165-171.</i></p> <p><i>Малюнок сім'ї // Практикум з психодіагностики / Укладачі: О.О. Музика та інші. – Житомир, 1999. -С. 128-136.</i></p> <p><i>* опис процедури проведення дослідження та аналізу результатів представлено у більшості збірок тестів</i></p>	<p>Хоментаскас Г.Т. <i>Методика «Рисунок семьи» // Общая психодиагностика /Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С. 206-221.</i></p> <p>Никольская И.М. <i>Рисунок семьи // Эйдемиллер Э., Добряков И., Никольская И. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов. – СПб.: Речь, 2003. – С. 37-49.</i></p> <p><i>«Рисунка семьи» методики // Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб.: Питер, 2007. – 688 с. (с.387 – опис методики)</i></p> <p>Хоментаскас Г.Т. <i>Семья глазами ребенка. – М.: Педагогика, 1989. – 160 с.</i></p>

Теоретичні засади та історія виникнення

Історично використання методики «Малюнок сім'ї» пов'язане із загальним розвитком проективної психології. Детальна схема проведення дослідження та інтерпретації результатів вперше була розроблена для тесту «Намалюй свою сім'ю» В. Вульфом (1947). Запропонована ним схема інтерпретації передбачає аналіз таких компонентів: 1) послідовність малювання членів сім'ї, їх просторове розташування, пропуски окремих членів сім'ї; 2) відмінності у формах та пропорціях окремих фігур.

Досвід використання малюнкової методики був описаний також у роботах В.Хьюлса (1951-1952). В. Хьюлс запропонував інтерпретацію «Малюнка сім'ї», основу на аналізі процесу малювання (використання кольорів, закреслення, витирання, сумніви, емоційні прояви, коментарі).

Подальша розробка методики «Малюнок сім'ї» представлена у роботах Л. Кормана (1964), Р. Бернса та С. Кауфмана (1972). В інструкції до методики Л. Кормана пропонується намалювати «сім'ю як ти її собі уявляєш». Завдяки такій інструкції є можливість використати менш структурований об'єкт-стимул. При інтерпретації результатів звертається увага на випадки, коли досліджуваний малює більшу або меншу сім'ю, ніж вона є насправді (це, на думку авторів, вказує на функціонування захисних механізмів: чим більше неспівпадань, тим більше невдоволеність існуючою ситуацією). За Л. Корманом, у малюнках аналізується: 1) графічна якість (характер ліній, пропорції фігур, акуратність, використання простору); 2) формальна структура (динамічність малюнка, розташування членів сім'ї); 3) зміст (аналіз смислу малюнка). Внесено зміни у процедуру проведення дослідження: виконання завдання

доповнено спеціальними питаннями, які спонукають досліджуваного до обговорення теми стосунків у сім'ї (наприклад, «Хто у сім'ї найщасливіший?»), передбачають прямий позитивний або негативний вибір (наприклад, «Батько запланував поїзку на автомобілі, але у ньому не вистачає місця для всіх. Хто залишиться вдома?»), а також питання для уточнення смислу намальованої ситуації для дитини.

Р. Бернс та С. Кауфман запропонували «Кінетичний малюнок сім'ї», у якому потрібно намалювати кожного члена сім'ї у дії. Інтерпретація матеріалу заснована на символічному тлумаченні зображених стосунків, дій, предметів.

Захаров А.І. (1977) запропонував варіант методики, що складається з двох завдань. Спочатку дитині потрібно намалювати по одному члену сім'ї, включно з собою, у чотирьох «кімнатах» на двох «поверхах». Друге завдання – виконання малюнка у вільній формі без будь-яких обмежень.

Варіант «Малюнок сім'ї» зі складною та диференційованою схемою інтерпретації запропонований *Г.Т. Хоментausкасасом* (1985).

Сфера застосування

Методику «Малюнок сім'ї» використовують для оцінки внутрішньосімейних стосунків. Тест дозволяє виявити ставлення дитини до членів своєї сім'ї, те, як вона сприймає кожного з них і свою роль в сім'ї, а також ті взаємостосунки, які викликають у неї тривожні й конфліктні почуття.

Методику переважно використовують при обстеженні дітей, хоча вона може використовуватись і у дослідженнях дорослих. Також одержаний діагностичний матеріал може стати основою для вибору тактики діяльності психолога для корекції батьківсько-дитячих або подружніх стосунків при проведенні психологічного консультування.

Опис методики

Методика «Малюнок сім'ї» належить до групи проєктивних методик.

Необхідний матеріал: аркуш білого паперу формату А4, шість кольорових олівців (чорний, червоний, синій, жовтий, зелений, коричневий), гумка.

Процедура проведення дослідження (за *Г.Т. Хоментausкасасом*) включає такі етапи:

I етап – встановлення контакту з досліджуваним.

II етап – інструкція досліджуваному «Намалюй, будь ласка, свою сім'ю».

III етап – малювання. Під час малювання діагност веде детальний протокол, у якому фіксує послідовність малювання членів сім'ї та деталей, паузи більше 15 секунд, стирання намальованого, емоції та коментарі досліджуваного у процесі малювання.

IV етап – бесіда з метою з'ясування смислу намальованого для досліджуваного (особливу увагу варто приділити обговоренню зображень людей або об'єктів, які не пов'язані із сім'єю).

V етап – обговорення 6 ситуацій соціометричного типу, з яких три ситуації потребують позитивного вибору (наприклад, «У тебе є два квитки до цирку. Кого ти візьмеш з собою?»), а три негативного (наприклад, «Уся твоя сім'я йде у гості, але один з вас захворів та має залишитися вдома. Хто це?»).

VI етап – аналіз та інтерпретація результатів.

Особливості інтерпретації

Аналіз та інтерпретація результатів здійснюється за такими показниками (*детальний опис процедури аналізу Ви без особливих проблем можете знайти у більшості збірок тестів*):

1. Аналіз структури малюнку сім'ї.
2. Інтерпретація особливостей графічних презентацій членів сім'ї.
3. Аналіз процесу малювання.

Для аналізу результатів необхідно зібрати інформацію про досліджуваного (реальний склад сім'ї, особливості поведінки досліджуваного, конфліктні ситуації, сімейні проблеми тощо), оскільки аналіз малюнка можливий лише у зіставленні з об'єктивними даними.

На основі узагальнення даних, одержаних у ході поетапного аналізу малюнка та процесу малювання, відтворюється картина внутрішньосімейних стосунків.

Діагностичні можливості та обмеження

Діагностичні можливості

- Методика «Малюнок сім'ї» дозволяє діагностувати приховані або неусвідомлювані проблеми у сімейних стосунках, її результати складно фальсифікувати.
- Виконання завдання методики та обговорення намальованого може мати психотерапевтичний ефект для досліджуваного, оскільки у такій символічній формі досліджуваний може виразити власні проблеми, пов'язані з сімейною ситуацією.
- Виконання завдання методики сприяє встановленню позитивного емоційного контакту психолога з досліджуваним. Особливості проведення дослідження роблять методику доступною для роботи з маленькими дітьми, яким складно вербалізувати власні переживання та у яких несформовані навички інтроспекції.
- Для дослідження сімейних стосунків можна використовувати інші модифікації цього методу, зіставляючи надалі одержані результати.
- Методика використовується переважно при індивідуальній психодіагностиці.

Обмеження

- Методика «Малюнок сім'ї» потребує ретельної підготовчої роботи щодо збору інформації про досліджуваного.
- Нехтування або недбале виконання якогось з етапів проведення дослідження (наприклад, поверховий протокол малювання або формальна бесіда по намальованому) може призвести до втрати діагностичної інформації та вплинути на достовірність одержаних результатів.
- Аналіз малюнків переважно носить якісний характер і значною мірою залежить від суб'єктивної оцінки психолога. Певна об'єктивність в оцінці набувається з досвідом, коли психолог, аналізуючи роботи досліджуваних різного віку, освіти, соціального статусу, з різним характером проблем, порівнює їх між собою і, таким чином, виробляє власну систему критеріїв. Наприклад, нерідко виникають труднощі при визначенні «відстані між намальованими фігурами». Лише порівнявши малюнки кількох досліджуваних (дітей з повних та неповних сімей, дітей з проблемних сімей тощо), можна визначити, є відстань значною, чи члени сім'ї намальовані близько один від одного.
- Враховуючи проблеми з визначенням надійності та валідності проєктивних методик, одержані дані мають імовірнісний характер. Їх достовірність визначається шляхом зіставлення з даними, одержаними за допомогою інших методів психологічного дослідження.

11.2. ПРИКЛАД ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЗАВДАННЯ З КУРСУ «ПСИХОДІАГНОСТИКА»

Клієнтський запит

Ви працюєте шкільним психологом. До вас звернулася мама учениці другого класу Іринки К. з таким питанням: «Я нещодавно вдруге вийшла заміж і народила ще одну доньку. Оскільки догляд за маленькою займає дуже багато часу, то Іринка зараз живе з бабусею. Ми з Іринкою регулярно бачимося. З моїм чоловіком (вітчимом) у них теж склалися добрі стосунки, вони спілкуються одне з одним. Але я переживаю, чи не почувається Іринка покинутою. Як мені правильно вчинити у цій ситуації?».

Обов'язкові елементи при виконанні завдання

1. *Визначте особливості сприймання сімейної ситуації дитиною.*
2. *У ході роботи використайте проєктивну методику «Малюнок сім'ї».*
3. *Підготуйте діагностичний звіт.*
4. *Використавши результати проведеного дослідження, продемонструйте консультативну бесіду з мамою, у ході якої Ви даєте рекомендації щодо стосунків з донькою.*

ХІД РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ

I. ЕТАП ПЕРВИННОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

1.1. Категоріально-термінологічне до визначення проблеми, з якою звернулися до психолога

Психолог. Розкажіть, будь ласка, що Вас привело на консультацію.

Мама. Розумієте, я б хотіла поговорити про свою доньку. Вона у мене навчається у другому класі. Кілька років тому ми розлучилися з її батьком. А нещодавно я вдруге вийшла заміж і півроку тому народила другу доньку. Оскільки маленька дитина віднімає багато часу, то Іринка живе зараз з бабусею, але ми з нею регулярно бачимося.

Психолог. Скажіть, батько бере участь у вихованні дитини?

Мама. Ні, з часу нашого розлучення він не спілкується з донькою.

Психолог. А ваш другий чоловік?

Мама. Він дуже добре ставиться до Іринки, і вона до нього також. Можна навіть сказати, що у них склалися приятельські стосунки.

Психолог. У Вас виникають якісь конфлікти, сварки з донькою?

Мама. Ні, у нас дуже хороші стосунки.

Психолог. То що саме турбує Вас у цій ситуації?

Мама. Я розумію, що це не зовсім правильно, що дитина живе зараз з бабусею. Але поки що я не можу забрати її додому. Я не хочу, щоб вона почувалася покинутою, без моєї уваги. Я вже взагалі сумніваюся, чи правильно я вчинила, що вдруге вийшла заміж і народила дитину.

Базові категорії, необхідні для подальшої роботи з проблемою: сімейні стосунки, батьківсько-дитячі стосунки, змішана сім'я.

Опис проблеми, формулювання припущень

Повторний шлюб одного із батьків (у першу чергу, того, з ким проживає дитина) нерідко є психотравмуючим фактором для дитини і супроводжується переживанням непотрібності, ревнощами до батьків, замкнутістю, агресивною поведінкою або іншими емоційними розладами.

Подібною може бути реакція дитини і при появі другої дитини, оскільки це зменшує увагу батьків до неї, забирає час для догляду за новонародженим, є причиною для проявів ревнощів, а іноді й відкритої чи прихованої агресії.

1.2. Формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою, та визначення напрямків практичної роботи психолога

Опис меж компетенції

У даній ситуації до меж компетенції психолога входить психодіагностична та консультативна робота.

Визначення напрямків практичної роботи

Напрямок практичної роботи	Обґрунтування
Психодіагностична робота	дослідження особливостей сімейної ситуації учениці за допомогою методики «Малюнок сім'ї»
Консультативна робота	консультативна бесіда з мамою учениці з метою аналізу сімейної ситуації

Перелік очікуваних результатів

Психолог. Якої допомоги Ви очікуєте від мене у ході нашої роботи?

Мама. Я хочу, щоб Ви провели з моєю дитиною якесь дослідження. Мені важливо знати, що вона відчуває. Може, Ви мені порадите, як краще спілкуватися з донькою у цій ситуації?

Психолог. Гарзд. Давайте нашу роботу побудуємо наступним чином. Я познайомлюся з Вашою донькою, поспілкуюся з нею. А вже потім, на наступній нашій зустрічі, ми обговоримо, як Вам краще вчинити у даній ситуації.

II. ПЛАНОВО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

2.1. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
Психодіагностика	Методи дослідження особистості	Проективні методики. Метод 'Малюнок сім'ї'.	Дослідження сімейних стосунків за допомогою проективної методики «Малюнок сім'ї».
Основи психологічного консультування	Практика психологічного консультування	Консультування з проблем сім'ї та шлюбу	Консультування дитячо-батьківських стосунків.
Психодіагностична практика		Індивідуальна психодіагностика молодшого школяра	Вироблення уміння практичного застосування методу «Малюнок сім'ї».

2.2. Підбір та аналіз літератури з проблеми, формулювання припущень щодо причин виникнення проблеми

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї та тези, що стосуються проблеми
Навчально-методична та довідкова література	
Малюнок сім'ї // Практикум з психодіагностики / Укладачі: О.О. Музика та інші. – Житомир, 1999. - С. 128-136.	Описано процедуру проведення дослідження за методикою «Малюнок сім'ї».

Ребенок в неполной и смешанной семье // Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКМО-Пресс, 2000. – 512 с. (с.352-354)	Описано особливості виховання дітей у змішаній сім'ї.
Эйдемиллер Э., Добряков И., Никольская И. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов. – СПб.: Речь, 2003. – 336 с.	Описано основні принципи, правила та техніки сімейного консультування, використання арт-методів у сімейному консультуванні.
Фахова періодична література	
Хоментаскас Г.Т. Использование детского рисунка для исследования внутрисемейных отношений // Вопросы психологии.-1986.-№1.- С. 165-171.	Описано особливості аналізу результатів дослідження «Малюнку власної сім'ї».
Вузькоспеціалізована література	
Хоментаскас Г.Т. Семья глазами ребенка. – М.: Педагогика, 1989. – 160 с.	Опис особливостей відображення сімейних проблем у дитячих малюнках. Проаналізовано особливості малюнків дітей з сімей, у яких є новонароджені діти.
Фигдор Г. Дети разведенных родителей: между травмой и надеждой (психоаналитическое исследование). – М.: Наука, 1995. – 376 с.	Описано особливості розвитку та поведінки дітей після розлучення батьків, а також переживання того з батьків, хто здійснює подальше виховання дитини.
Internet-джерела	
Баранова О. Рисунок семьи. Диагностика межличностных отношений детей в семье // http://psy.1september.ru/2001/29/7_10.htm	Особливості представлення на дитячому малюнку стосунків з братами та сестрами.

Припущення щодо причин виникнення проблеми. Причиною можливих труднощів у стосунках з дитиною може бути другий шлюб матері, поява другої дитини, відокремлене проживання дитини, а також поєднання цих чинників. Також однією з психологічних проблем є переживання мамою почуття провини через недостатню увагу до доньки.

2.3. Консультація з фахівцями

Потреби у консультації з фахівцями-суміжниками немає, однак є необхідність бесіди з вчителькою початкових класів, яка навчає дівчинку.

2.4. Складання розгорнутого плану виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів

Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси
Пошук літератури	Аналіз наукових джерел (дослідження сімейних проблем як наслідку повторного шлюбу батьків або народження другої дитини).	Фахові періодичні видання та вузькоспеціалізована література
Проведення дослідження за методикою «Малюнок сім'ї»	Методика «Малюнок сім'ї».	Матеріали, передбачені процедурою проведення дослідження (аркуш паперу, 6 кольорових олівців, гумка, 6 ситуацій тощо), протокол виконання завдання методики.
Консультативна бесіда з вчителькою	Консультативна бесіда	План бесіди.
Консультація з мамою	Консультативна бесіда	План консультативної бесіди з мамою.

2.5. Передбачення проблемних моментів

Проблемні моменти	Причини виникнення	Можливості уникнення
Небажання дівчинки брати участь у дослідженні	Сором'язливість або неконтактність дитини	<ul style="list-style-type: none"> - Представити дослідження в ігровій формі. - Провести групове дослідження за методикою «Малюнок сім'ї» (необхідно врахувати втрату частини діагностичного матеріалу).

2.6. Підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання

Етап роботи	Матеріали
Проведення дослідження за методикою «Малюнок сім'ї»	аркуш паперу, 6 кольорових олівців, гумка
Консультативна бесіда з вчителькою	План бесіди з вчителькою <ul style="list-style-type: none"> - Успішність учениці, поведінка у класі. - Участь та зацікавленість мами у навчанні дитини.

III. ЕТАП ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ**3.1. Збір емпіричних даних*****Малюнок сім'ї досліджуваної***

Протокол бесіди. Досліджувана повідомила, що на малюнку зображена її сім'я. Сім'я зараз знаходиться на прогулянці. Назвала кожного персонажа. Найприємнішою для досліджуваної є мама, тому що вона її любить. Хто є найщасливішим, не змогла відповісти. Найсумнішою є бабуся, вона стомлюється і хворіє. Дівчинка надає перевагу мамі. А якби зібралися на прогулянку, то вдома залишилася би молодша сестричка, бо вона ще не може далеко подорожувати і весь час спить. Якщо хтось із дітей буде поводитись погано, то його сваритимуть.

Ситуації. 1. Мама. 2. Сестра. 3. Мама. 4. Сестра. 5. Мама. 6. Сестра.

3.2. Аналіз та інтерпретація отриманих даних

У ході аналізу результатів дослідження за методикою «Малюнок сім'ї» було виявлено такі особливості сімейної ситуації.

Аналіз структури малюнка. На малюнку дитина намалювала сім'ю у повному складі: мама, бабуся, дівчинка, молодша сестра, вітчим. Таким чином, дитина зобразила фактично усіх членів сім'ї, з якими вона підтримує стосунки. Об'єднуючи таким чином членів фактично двох сімей, дитина зобразила тих членів сім'ї, які є для неї емоційно значимими, що може свідчити про сімейне благополуччя.

Розташування членів сім'ї. Усі члени сім'ї зображені на одному рівні на незначній відстані один від одного. Дівчинка зобразила себе між бабусею та мамою, потім зобразила молодшу сестричку та вітчима. На малюнку відсутнє групування членів сім'ї або наявність між ними якихось перешкод. Це може свідчити про згуртованість сім'ї, відчуття включення,

позитивні міжособистісні зв'язки у сім'ї.

Аналіз особливостей намальованих фігур. Усі фігури дитина зобразила пропорційно до їх справжнього розміру. Висота фігур – від $\frac{1}{2}$ до $\frac{2}{3}$ розміру аркуша. Зображені фігури дорослих членів сім'ї та досліджуваної містять усі деталі тіла та намальовані кольоровими олівцями. Молодша сестричка зображена у дитячому одязі, тому її зображення є більш схематичним. Усі персонажі зображені з позитивним виразом обличчя. Зображення жіночих та чоловічої фігури відрізняються за одягом. Себе, маму та бабусю досліджувана намалювала в одній кольоровій гамі (3 кольори – червоний, жовтий, зелений). Мама зображена з макіяжем та бусами. Вітчим зображений синім та чорним кольором. Судячи з малюнку, найпозитивніше ставлення дитина відчуває до мами. Зображення молодшої сестрички більш схематичне, що може вказувати на деяке намагання зменшити її значимість у сім'ї або на особливості сприймання немовлят. Таким чином, особливості зображення фігур можуть свідчити про позитивні емоційні взаємини з членами сім'ї, прагнення дівчинки бути схожою на маму.

Аналіз процесу малювання. Першою дівчинка намалювала маму, потім намалювала себе, бабусю, молодшу сестричку та вітчима. Послідовність малювання деталей: голова, деталі обличчя, шия, тулуб, руки, ноги, волосся, елементи декорування. Пауз більше 15 секунд, стирань та повернень до вже намальованого не спостерігалось. Під час малювання дитина коментувала, кого вона малює («Це мама», «Це я» тощо). Таким чином, аналіз процесу малювання може вказувати на те, що у дитини спостерігається позитивне ставлення до усіх членів сім'ї, а найзначимішою особою є мама.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі припущення щодо особливостей сімейної ситуації досліджуваної: сімейна ситуація є благополучною, дівчинка переживає позитивне емоційне ставлення до усіх членів своєї сім'ї. Найзначимішими особами є мама та бабуся. Деяко байдуже ставлення дівчинка відчуває до молодшої сестри, однак це, можливо, обумовлене віком останньої.

Враховуючи це, консультативну роботу варто спрямувати на оптимізацію спілкування мами та дитини у зв'язку з тим, що на даний момент вони проживають нарізно.

3.3. Надання психологічної допомоги

Консультативна бесіда з мамою

Психолог. Приємно Вас знову бачити. Як Ваші справи?

Мама. Дякую, все, як і раніше: Іринка навчається, молодша підростає потихеньку. А що Ви мені скажете?

Психолог. Як ми з Вами і домовлялися минулого разу, я познайомилася з Вашою донечкою. Дівчинка мені дуже сподобалася: розумна, активна, кмітлива, зацікавилася дослідженням. Я попросила її намалювати свою сім'ю. Судячи з малюнку Іринки та з того, як вона виконувала завдання, вона любить свою сім'ю. Природно, що найважливішими людьми для Іринки є Ви та бабуся.

Мама. А як вона ставиться до молодшої сестрички та вітчима?

Психолог. До них вона теж ставиться позитивно. Звичайно, вітчим не є для неї настільки важливим, як Ви, однак, судячи з малюнку, стосунки у них склалися доволі добрі. До молодшої сестрички ставлення теж позитивне, однак, і це зрозуміло, деяке почуття ревності усе ж таки є.

Мама. То як мені краще поводитись з донькою?

Психолог. Враховуючи те, що Іринка живе окремо від Вас з бабусею, то дуже важливо, щоб дівчинка і далі відчувала свою включеність у Вашу нову сім'ю. Звичайно, це буде потребувати від Вас і певних затрат часу, і терпіння, а найголовніше – систематичності. Візьміть за правило, що деякий час на тиждень (наприклад, вихідні) Іринка проводить з Вами. Вона Вам допомагає по господарству, Ви робите з нею частину уроків (хоча б читаєте разом), разом піклуєтеся про меншу доньку. Таким чином, Іринка буде відчувати себе

невід'ємною частиною сім'ї.

Крім того, дуже важливо, щоб дівчинка відчувала і свою цінність, те, що Ви приділяєте увагу безпосередньо і лише їй. Виділіть деякий час на тиждень, які Ви будете приділяти лише Іринці. У цей час з меншою дівчинкою можуть побути Ваші чоловік чи мама. Ви у цей час можете прогулятися, поговорити, зводити Іринку у кіно або зайнятись ще якимись своїми спільними «дівочими» справами. Головне, щоб у результаті цього Іринка усвідомила, що вона є для Вас не менш важливою, ніж чоловік або молодша донька, і вона може розраховувати на Ваш час і Вашу турботу.

Мама. Добре, ми часто забираємо Іринку додому і проводимо час разом, але я ніколи не задумувалась над тим, щоб проводити час тільки з донькою. Я ще не знаю, наскільки мені це вдасться, бо маленька поки не відпускає мене надовго з дому, але я буду по можливості старатися.

Психолог. Давайте Ви по можливості спробуєте, а ми зустрінемося через деякий час, і тоді Ви поділитесь своєю думкою.

IV. ЗВІТНО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

4.1. Представлення результатів людині, яка звернулася із запитом

Підсумкова консультативна бесіда

Психолог. Рада Вас знову бачити. Як справи? Чи скористалися Ви тими рекомендаціями, які ми обговорювали з Вами на попередній зустрічі?

Мама. Так, я пробувала дещо робити. На жаль, багато часу приділити лише Іринці не вдалося. Проте, коли ми були вдома, то разом робили аплікацію на урок праці і, по-моєму, ми обидві залишились задоволені.

Психолог. Якщо Ви не проти, я пропоную Вам обговорити ще одну тему, якої Ви торкнулися у нашій першій розмові. Ви говорили про те, що іноді сумніваєтесь, чи правильно Ви вчинили, що вдруге вийшли заміж і тепер Іринка має жити разом з бабусею.

Мама. Так.

Психолог. Як й Іринці, я хочу запропонувати Вам помалювати. Ось Вам два аркуші паперу. Намалюйте на одному з них себе у минулому, після розлучення, коли Ви були самі. (*жінка малює*) А зараз намалюйте себе теперішню. (*жінка малює*). Гаразд, чудові малюнки. А тепер розкажіть мені, чим Ви зайняті на цих малюнках.

Мама. Ось це я у минулому, я сиджу на стільці, про щось думаю. А на цьому малюнку (теперішнє) я тримаю на руках доньку.

Психолог. Скажіть, а стан, переживання цих жінок різні?

Мама. Так. У минулому це якісь невеселі думки, сум. А зараз, на теперішньому малюнку, я весела, усміхнена, щаслива.

Психолог. Яка з цих жінок подобається Вам більше?

Мама. Ну, звичайно ж, теперішня.

Психолог. А Вам би хотілось, щоб усе було так, як раніше, і Ви були б такою, як раніше?

Мама. Ну, звичайно ж, ні. Зараз я почуваюся значно щасливішою.

Психолог. Хочеться пригадати одну народну мудрість про те, що тільки щаслива жінка може виховати щасливих дітей. Я бажаю Вам успіхів у вихованні доньок. І якщо у Вас виникне бажання чи потреба обговорити це, Ви можете знову прийти на консультацію, і ми це з Вами обговоримо та спробуємо знайти розв'язання тих ситуацій, що склалися.

V. ЕТАП САМОАНАЛІЗУ, ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА САМОРОЗВИТКУ (Приклад виконання студентом)*

Підсумкова рефлексія позитивних моментів (що саме вдалося зробити, чого досягти, від чого отримати професійне задоволення)

Ми аналізували дитячий малюнок сім'ї. Незважаючи на те, що процедура аналізу є розписаною, виникали сумніви щодо того, як визначати відстань між фігурами (розташовані фігури поряд, згуртовано чи на відстані), оскільки точна відстань у сантиметрах для аналізу не пропонувалася. А інших малюнків, з якими можна було б порівняти, не було. Але в ході обговорення ми дійшли спільної думки.

Попередні припущення щодо можливих проблем у стосунках з дитиною підтвердилися в ході аналізу літератури. Однак були певні труднощі щодо визначення характеру проблеми у мами дівчинки. І тут у нагоді став саме аналіз вузькоспеціалізованої літератури.

Програма саморозвитку

Складові навчально-професійних умінь та професійно важливі якості, які потрібно було б розвинути	В чому полягали труднощі	План заходів для саморозвитку	Терміни	Критерії самоконтролю
володіти обов'язковим мінімальним набором психологічних вправ та технік	З курсу консультування я пам'ятаю 2-3 вправи. Готуючи ПОЗ, я зрозуміла, що цього недостатньо. А без використання якихось спеціальних вправ чи технік моя консультативна бесіда нагадує просто звичайну розмову. Яку саме вправу можна використати, я не знаю. У ряді курсів з консультування, психотерапії та психокорекції ми такі вправи розглядали, але я тоді недостатньо уважно до них поставилася, зосередившись	Звернутися до тих підручників та навчально-методичних посібників, які нам пропонували у курсі консультування, та відібрати ті, в яких описані конкретні вправи. У нашому завданні потрібно було провести сімейне консультування, тому треба переглянути посібники та відібрати ті вправи, які могли б бути корисними у цій ситуації. Детально ознайомитися з цими вправами, процедурою їх проведення. Спробувати оцінити власні можливості щодо застосування цих вправ	квітень-червень 2010 р.	
				Створити каталог вправ, детально та структуровано їх описати. Потренуватися проводити кожну вправу (хоча б перед дзеркалом). Якщо буде можливість, то застосувати її у психологічному консультуванні (наприклад, на спеціалізованому психологічному інтернет-сайті «У психолога» (http://upsihologa.com.ua/) в ході роботи з клієнтськими запитами).

* Приклад заповненої таблиці самоаналізу, групової рефлексії та саморозвитку подано у розділі «Особливості роботи над професійно-орієнтованим завданням з курсу «Загальна психологія».

	на теоретичному матеріалі.	<p>(можливо, вони виявяться для мене складними або просто не цікавлять).</p> <p>Проаналізувати, для яких ще ситуацій цю вправу можна застосувати. Спробувати застосувати цю вправу у реальній ситуації психологічного консультування.</p> <p>З таких вправ почати створювати для себе каталог вправ. Знайти відеоматеріали, у яких би демонструвалося використання даної техніки.</p> <p>Бажано було б відвідати психологічний фестиваль або просто навчальний семінар з певного напрямку надання психологічної допомоги (інформацію про це можна знайти в Інтернеті). На цих семінарах подивитися, які вправи та техніки використовують психологи-практики, та запам'ятати ті, які можуть бути мені корисні.</p>		Відвідати психологічний тренінг або семінар.
--	----------------------------	---	--	--